

PINTÉR BÁLINT

A SZOMBATHELYI SZENT ISTVÁN PARK EGYKORI SZÖKŐKÚTJÁNAK TÖRTÉNETE

A tanulmányom kiindulópontja a szombathelyi Szent István park egykori kerámia díszkútja, amely művészi kialakításával fontos részévé vált a 20. század eleji városképnek. A nagy számban fennmaradt korabeli fotók és képeslapok, amik a kiosk előtti szökőkutat ábrázolják, kiválóan bizonyítják a kisarchitektúra közkedveltségét a lakók, valamint az idelátogató vendégek körében. A szökőkút történetének bemutatása és művészettörténeti elemzése mellett említést teszek Szombathely további építészeti kerámiadíszeiről, ugyanis ezek a terrakotta elemek – ahogy a későbbiekben látni fogjuk – lényegében meghatározták a város 19. századi építészetének arculatát. Az itt szemléltetésre kerülő információk a doktori kutatásom legfrissebb részeredményei, amelyek új aspektusba helyezik a historizáló építészet közép-európai gyakorlatát, némely esetben pedig átrajzolják a szakirodalomban már berögzült álláspontokat.

Szombathely Szépitő Egyesülete a 19. század végén a város peremén húzódó szőlőhegyek lábánál zöldövezet létrehozását szorgalmazta, amelynek keretében 1890-ben kialakították a Kálvária ligetet, illetve további parkosításokat hajtottak végre a környéken.¹ 1897-ben megszületett egy átfogó parkosítási koncepció gondolata, miszerint a Kálvária-domb alatt egy szökőkúttal és vendéglátóhellyel ellátott közparkot – Szent István park – építenének ki. Még ebben az évben a város a földek kisajátításával megszerezte a szükséges területeket, majd felkérték Hein János budapesti műkertészt, hogy készítse el a parkosítás tervét.² 1898-ban be is fejeződött már 8533 négyszögöl, azaz megközelítőleg 30.690 m² terület ültetvényezése, továbbá 1900-ban az egyesület elhatározta a víztorony környékének a rendezését is.³ A Szent István park hamar a lakosság kedvelt pihenőhelyévé vált, főleg miután 1900. június végén megnyílt az első mulató és vendéglátóhely is, a Pollák-féle kiosk.⁴

1 *Melega Miklós*: A modern város születése. Szombathely infrastrukturális fejlődése a dualizmus korában. Szombathely, 2012. (továbbiakban: Melega, 2012.) 145. p. (Archivum Comitatus Castrifarrei; 5.)

2 Uo.

3 Uo.

4 A Szent István Park díszei. = Vasvármegye, 1900. jún. 17. 5. p.

Ha pillantást vetünk arra a képeslapra, amely a park századforduló előtti állapotát mutatja be, észrevehetünk rajta egy nagyobb méretű centrális teret, közepén egy – négykaréjos alaprajzú – növényekkel borított résszel.⁵ Ez a terület fontos a számunkra, ugyanis mind elhelyezkedésében, mind pedig formájában megfelel annak résznek, amelyen később a szökőkút került elhelyezésre. Ahogy korábban említettem, az 1897. évi parkosítási koncepcióban már felmerült a szökőkút ötlete. Ebből kifolyólag elképzelhetőnek tartom, hogy eredetileg is a sétáló ösvények találkozásánál elhelyezkedő, négykaréjos, növényekkel szegélyezett területre tervezhették a szökőkutat, de annak megvalósítása még váratott magára.

A város vezetése csupán 1900-ban határozta el, hogy felállít egy – a Szent István park kialakításával összhangban lévő – impozáns szökőkutat. Ennek az elképzelésnek a megvalósításához összeült az építési bizottság, amelynek tagjai között találjuk a város akkori főmérnökét, Bodányi Ödönt (1858–1921). A Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltárában szép számban fennmaradtak a szökőkúttal kapcsolatos dokumentumok, amelyek alapján meglehetősen jól rekonstruálható a bizottság tevékenysége.⁶

1900-ban a bizottságnak már konkrét elképzelése lehetett a felállítandó szökőkút megjelenésével kapcsolatban, ugyanis a forrásokból tudjuk, hogy az alsó medence közepén egy 2 m magas posztamentst szerettek volna emelni, amire az embernagyságnál kicsivel nagyobb női szobrot terveztek. Az elgondolás szerint a női alak egy vázát tartott volna a kezében, hogy a víz abból csordogáljon le az alsó medencébe.⁷ Az ötlet kidolgozásában jelentős szerepe lehetett a főmérnöknek, aki komoly szakmai tájékozottságról adott tanúságot a szökőkút paramétereinek, arányainak a kiválasztásakor. A koncepció tehát megszületett, a dokumentumokat áttekintve azonban valószínűsíthető, nem írtak ki pályázatot a kivitelezésre. Bodányi Ödönnek kellett felkeresnie azokat a vállalkozókat, illetve manufaktúrákat, amelyek eleget tesznek mind formailag, mind pedig művészi kvalitás terén az elképzelésüknek, továbbá mindezt olyan áron tudják teljesíteni, ami belefér a költségvetésbe. Úgy tűnik, hogy Bodányi a szökőkút különböző elemeire, a medencére, a középső posztamentsre, valamint az állóalakos szoborra külön ajánlatokat kért helyi vállalkozóktól, úgymint Holczheimer Gábortól, a szombathelyi cement és betonárugyár alapítójától, illetve nevesebb budapesti, osztrák és német gyáraktól.⁸

A fennmaradt források szerint 1900 májusában főként az alsó medence kivitelezésére érkeztek ajánlatok, amelyeket aztán Bodányi a bizottság elé terjesztett. Lényegében a medence az alapja a szökőkútnak, így első lépésben minden bizonnyal ezzel szerettek volna foglalkozni, de az sem zárható ki, hogy erre a megbízásra egyszerűbb lehetett kivitelezőt találni. Itt szeretném megemlíteni Wünsch Róbert építési vállalkozó 1900. május 3-án kelt költségvetését, amely a tételes felsorolás alapján a létesítendő kút medencéjére vonatkozhat.⁹ Ebben az alapzatbeton elhelyezéséről, földmunkák elvégzéséről, a beton látható részének simításáról és a körbefutó kávaparkányról ír, amit összesen 1680 koronáért teljesítene.

5 Spiegler Tibor magányűjteménye.

6 Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL) Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: VaML) Szombathely Város Polgármestere iratai (továbbiakban: Szvp.). Közigazgatási iratok (továbbiakban: Közig. ir.) 774/1900.; III. 1096/1903.

7 MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900. 1900. május 27.

8 MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900. Holczheimer Gábor ajánlata.

9 MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900. 41. p. Wünsch Róbert ajánlata.

1900. szeptember 23-án Vizmathy Géza készített egy fényképet a parkról, amin feltűnik már a medence, benne a csobogó vízzel.¹⁰ A vízköpő mentes volt mindenféle művészi kialakítástól, csupán egy – a medence közepére elhelyezett – köhalomból állt. Fontos azonban kiemelni, hogy ekkor már állt a virágágyás formáját követő, négykaréjos, peremmel ellátott medence, amely az archív fotók szerint azonos a végleges szökőkút medencéjével. Ugyanezt az állapotot mutatja a Molnár József magángyűjteményében található, 1901-re datált képeslap, amelyen a medence és az egyszerű kivitelű, kövekből felépített szökőkút mellett jól megfigyelhető a Pollák-féle kioszk is. A képeslaphoz felhasznált fotónak tehát 1900. június vége és 1901 között kellett készülnie. Mindezek alapján úgy tűnik, amíg az építési bizottság begyűjtötte, illetve mérlegelte a posztamensre, valamint az állóalakos szoborra érkezett ajánlatokat, a medencét már megépítették és elkezdtek üzemeltetni benne egy ideiglenes szökőkutat.

A levéltárban található egy 1900 júniusában íródott dokumentum, ami a Schlick-féle Vasöntő, valamint Gépgyár Részvénytársaságnak lett címezve.¹¹ A szombathelyi bizottság korábban is levelezhetett a gyárral, amely feltehetően tartalmazhatott már árajánlatot. Valószínűleg ez a szökőkút alakos szobrára vonatkozhatott, ugyanis a levélben már egy konkrét figurális szoborról, pontosabban annak méretéről szeretett volna informálódni, amely nyersen 180 forintba, míg bronzírozva 200 forintba került, továbbá ajánlatot kért egy állvány és egy talapzat elkészítésére is.

Minden bizonnyal a gyár eredeti ajánlatában nem szerepelhetett a posztamens, csupán az állóalakos szobor, amely olyannyira felkelthette Bodányiék érdeklődését, hogy válaszeleket írtak az üzemnek. Az üzem sorozatgyártott, állóalakos horganyöntvény alkotásait bemutató, valamint árat is tartalmazó katalógus lapja fennmaradt a levéltárban. Ezen azonban megfigyelhetőek a szobrok méretei, amely alapján joggal feltételezhetjük, hogy a gyár a korábbi levelezésre válaszként, csak utóbb küldte el a katalógust Szombathelyre. A lap egyik oldalán – szökőkút-alak címen – pont az a 180/200 forintos szobor látható, (1. kép) ami iránt Bodányiék az érdeklődésüket fejezték ki.¹² Ez az alkotás egy kagylóhéjon, kontrasztban álló női alakot ábrázol kezében egy hallal, ami minden bizonnyal a vízköpő szerepét tölthette be. A női figura a katalógus szerint 180 cm nagyságú és jól belepasszol Bodányiék koncepciójába.

1. kép: A Schlick-féle gyár állóalakos szobra
(MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900.)

10 MNL VaML Vizmathy Géza szombathelyi amatőr fotós iratai. Vizmathy album (továbbiakban: Vizmathy album) 43. fol. 73. kép.

11 MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900. 10. p. Schlick-féle ajánlat.

12 MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900. 9. p. Schlick-féle ajánlat.

A Schlick-féle gyár talapzatra vonatkozó ajánlata nem ismert, ugyanakkor fennmaradt egy Schrödel nevezetű vállalkozó által szignált tervrajz, amin egy posztamens figyelhető meg, rajta egy női alakkal, aki fejét oldalra hajtja, hogy a kezében tartott vázát a vállán megtámaszthassa.¹³ A neoreneszánsz stílusú posztamenst füzérek, tojásléc motívumok ékesítik. A teteje kiszélesedik, így a vázából kicsorduló víz először erre a felületre érkezne, ahonnan fátyolszerűen tovább folya az alsó medencébe. Feltételezhetően az eredeti méretezés, amely alapján ezt a talapzatot és szobrot készítették volna, nem felelt meg a bizottság elképzelésének, túl kicsinek találhatták, hiszen Schrödel a tervrajzon az érdeklődő igényeinek eleget téve módosította a számokat. A méreteket arányosan megnövelték, így az ajánlat szerint mind a posztamenst, mind pedig a szobrot 2 m-es magasságban alkották volna meg. Érdekes továbbá, hogy a női szobor utólag pirossal át lett húzva. Úgy tűnik, kezdetben Bodányi egyaránt érdeklődött a posztamens és a szobor iránt, azonban idővel csupán a talapzattal foglalkozott. A vállalkozó a 1,5 m átmérőjű és 2 m magas posztamenst végül 270 forintért ajánlotta.

Visszatérve a figurális szobrokhoz, 1900 júniusában Bodányi Ödön írt egy beszámolót, miszerint Leobersdorf mellett talált egy terrakotta gyárat, amely művészi igénnyel megformált, magas kvalitású és időtálló szobrokat, illetve szökőkutakat készít. A leírásban már egy konkrét kerámiaszobrot említ, amely Lédát ábrázolja a hattyúval.¹⁴ A beszámoló hangvételéből úgy tűnik, ez a kerámiatermék művészi szempontból jobban tetszhetett Bodányinak az eddig bemutatott ajánlatoknál. Habár a Léda a hattyúval 34 forinttal drágább volt, mint a Schlick-féle horganyöntvény és még 30 forint csomagolási díjat is ki kellett volna fizetni, olyan egyéb szolgáltatásokat kínált a gyár, amelyek elnyerték Bodányi tetszését. Az üzem vállalta, hogy vasúton, rövid időn belül, több darabban leszállítja a terméket, illetve a gyár mérnöke a helyszínen összeállítja a szobrot. Ha megfigyeljük a konkurens ajánlatokat, láthatjuk, hogy a legtöbb vállalkozó, valamint gyár nem tesz említést a szállításról. A szobrok helyszínen történő szakszerű felállítását semelyik másik ajánlat nem tartalmazta.

Annak ellenére, hogy a terrakotta gyárról igen elismerően írt Bodányi, a talapzat és a szobor kiválasztásának története még nem ért véget. A szökőkút létesítésére irányuló tervnek híre ment, amelynek eredményeként egyes üzemek, illetve azok közvetítői saját maguk keresték fel ajánlatukkal Szombathely városát. Lényegében a vállalkozók elkezdtek pályázni a megbízatás elnyerésére és komoly verseny alakult ki a konkurens gyárak között.

Erdélyi Jenő júniusban levelet írt Szombathelyre, ugyanis tudomást szerzett a szökőkút felállításának ötletéről és a bécsi ún. Beschoner Metallwarenfabrik egyik alkotását javasolta a bizottságnak. Erdélyi Jenő saját bevallása szerint jól ismeri a bécsi üzemet, minden bizonnyal a gyár termékeinek az értékesítésével foglalkozhatott. Ajánlatként küldött egy fotót, amely fennmaradt a levéltárban.¹⁵ (2. kép) Az ezen látható szökőkút medencéjében igényesen kialakított szoborcsoport kapott helyet. Két oldalt kettős halfarkú puttó, középen a talapzaton pedig Venus alakja figyelhető meg kezében egy kígyóval. A kvalitásos alkotás gyorsan elnyerte Bodányi tetszését, mind méretben, mind pedig művészi megfogalmazás terén megfelelt az elképzelésének. A szoborcsoportot azonban túl drágának tartotta. A képen a medence, a puttók és a talapzat át van húzva, tehát Bodányit kizárólag a középső Venus érdekelt. Habár a fémiszobor költségesnek bizonyul, Bodányi levelezésbe kezdett a köz-

13 MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900. Schrödel ajánlata.

14 MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900. 1900. június 8.

15 MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900. Erdélyi Jenő ajánlata, 1900. június 26.

vetítőkkal, hogy megpróbálja lejjebb vinni a szobor árát. Venus szobra szállítással 920 koronába került, viszont a női alak kígyó nélkül már kevesebb, megközelítőleg 750 korona lenne.¹⁶ Ezután Bodányi megkereste közvetlenül a bécsi Beschorner gyárat abban bízva, ha kihagyja a közvetítőt, akkor olcsóbban megszerezheti a szobrot. Ugyanerre a Venus-szoborra kért ajánlatot, ám meglepő válasz érkezett az üzemből: a Venus alakja kígyóval vagy vázával 600, illetve 700 forint.¹⁷

Korábban is láthattuk, hol forintban, hol pedig koronában adták meg a vállalkozók az árát. 1900. január 1-jétől a hivatalos fizetőeszköz már a korona volt, ugyanakkor ebben az időben még használták a forintot. Az 1892. évi XVII. törvénycikk egy korona értékét fél forintban állapította meg, tehát a kígyót tartó szobor átszámítva 1200 koronának felel meg, ami 280 koronával több, mint Erdélyi Jenő ajánlata. A nagy árkülönbség miatt ismét levelet írtak a bécsi cégnek, hogy tisztázzák az esetleges félreértéseket a pénznekem terén. A válaszból világossá vált, amennyiben közvetlenül Bécsből rendelnék az alkotást, akkor 600 forintba, azaz 1200 koronába kerül a termék, míg az Erdélyi Jenőn keresztül megvásárolt szoborra árkedvezmény jár.¹⁸ Kiderült viszont, hogy ugyanezt a szobrot lehet kisebb méretben is kérni, amely jobban illeszkedett már a tervezett költségvetésbe, ugyanakkor Bodányi pontosan tudta, csak akkor fog érvényesülni a talapzaton álló Venus művészi értéke, ha az az embernél kicsivel nagyobb. Mivel Bodányi művészi szempontból tökéletesnek tartja a Beschorner gyár termékét, az árát figyelmen kívül hagyva végül a drágább szobrot javasolja a bizottságnak.

A fentiekben azokat a vállalkozókat és gyárat mutattam be, amelyek ajánlatai nagyobb figyelmet kaptak Bodányi Ödön részéről. 1900 májusa és júliusa között azonban egyéb kivitelezőkkel, valamint üzemekkel is tárgyalt a főmérnök, úgymint Theodor Thomas Srpek bronzöntődjével vagy egy müncheni székhelyű fémöntődjével.

Bodányi 1900. augusztus 3-án a korábban beérkező, valamint az általa alkalmasnak talált ajánlatokat benyújtotta a pénzügyi és gazdasági bizottságnak, hogy a költségvetés szempontjából elbírálják azokat.¹⁹ 1900. december 13-án az építési bizottság gyűlést tartott, ahol felkéri Bodányi Ödönt, hogy nézzen meg további terrakotta szobrokat és azokat ter-

2. kép: A Beschorner gyár szökőkútja (MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900.)

¹⁶ Uo.

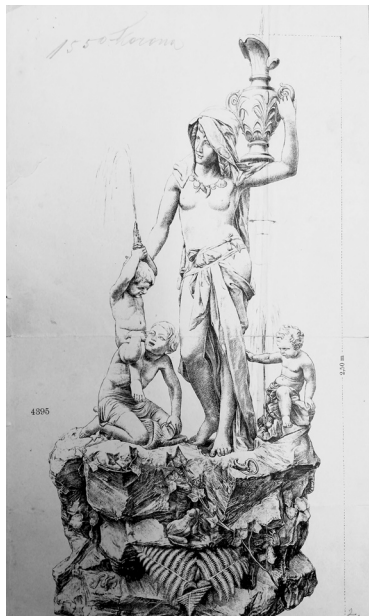
¹⁷ MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900. Beschorner cég ajánlata.

¹⁸ Uo.

¹⁹ MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900. 1900. augusztus 3.

jessze a bizottság elé.²⁰ Ez alapján úgy tűnik, az építési bizottság a Leobersdorf közelében működő kerámiagyár mellett döntött, viszont a konkrét termék még nem került kiválasztásra. Nagy valószínűséggel az üzem korábban már említett művészi minőségét, szervezettségét, idő- és költséghatékonyságát előnyben részesítették.

A levéltárban fennmaradt két – katalógusból származó – lap rajta hat sorszámozott alkotás metszetes rajzával, amelyek szökökutakat, illetve azok figurális szobrai ábrázolják.²¹ (3. kép) Az összes metszet magas kvalitású munka, továbbá maguk a figurák és a kisarchitektúrák is színvonalas szobrászati, valamint építészeti

3. kép: Ismeretlen gyár
katalóguslapja
(MNL VaML Szvp. Közig. ir.
III. 1096/1903.)

megoldásokról árulkodnak. Sajnos, a katalóguslapok hiányosak, így nem látható rajtuk semmiféle jelzés, amely nyomán felderíthető lenne a készítő üzem. A levéltárból ismert tervek és mintalapok mindegyike beazonosítható valamelyik vállalkozó vagy gyár ajánlatával, kivéve ezek a rajzok. A lapok minőségét, valamint a rajta szereplő sorszámozást figyelembe véve egy nagyobb méretű, művészi igényű szobrok és építészeti elemek sorozatgyártásával foglalkozó üzemet keresünk. E szempont, valamint azon ajánlatok alapján, amelyekhez nem tudunk képet vagy egyéb tervrajzot kötni, egyedül Theodor Thomas Srpek bronzöntődéje, a müncheni fémöntőde és a Leobersdorf közeli kerámiagyár marad, mint a katalóguslapok lehetséges készítői. Mivel Bodányinak a Leobersdorf melletti üzemből újabb kerámiaszobrokról kellett tájékoztatást kérnie, ezekről viszont nem rendelkezünk semmilyen dokumentummal, elképzelhetőnek tartom, hogy az azonosíthatatlan katalóguslapok onnan származnak. Természetesen koránt sem biztos, hogy a fennmaradt levéltári források az összes ajánlatot tartalmazzák, így csupán feltételezésekbe bocsátkozhatunk.

A dokumentumok szerint a szombathelyi építési bizottság végül a Leobersdorf melletti – hivatalos nevén a K. k. privilegierte erste österreichische Terra

Cotta (Thonwaren) Fabrik von Victor Brausewetter zu Wagram bei Leobersdorf – gyárral kötötte meg a megállapodást és nem csupán egy állóalakos szobrot, hanem egy komplett szökökutát rendelt meg az üzemből a már meglévő medencébe. Innentől kezdve erre a kerámiagyárra nem – a Bodányi által használt – leobersdorfi, hanem wagrami üzemként fogok hivatkozni, ugyanis a forrásokban és a szakirodalomban ez a név az elterjedtebb. Több levél is fennmaradt a wagrami gyár és a szombathelyi építési bizottság között zajló párbeszédből, amelyből megtudhatjuk, hogy a szökökút felállításának története tovább bonyolódott.²² Bodányi Ödön még a szökökút kiszállítása előtt – a wagrami gyár telepén – szemrevételezte a megvásárolt terméket és egy hajszálrepedést vélt felfedezni a terrakottán. Az üzem tájé-

20 MNL VaML Szvp. Közig. ir. 774/1900. A bizottság határozata, 1900. december 13.

21 MNL VaML Szvp. Közig. ir. III. 1096/1903. 2–4. p.

22 MNL VaML Szvp. Közig. ir. III. 1096/1903. 14., 20., 26., 28. p.

koztatta Bodányiékat, hogy az égetés során kerámián jelentkezhetnek ehhez hasonló, szinte észrevehetetlen repedések, amik az alkotások szerkezeti tartósságát nem befolyásolják. Mivel a wagrami gyár a monarchia és a környező területek első művészi igényű, építészeti kerámiákra specializálódott, nagy múltú üzeme volt, garanciát vállalt a szökőkútra. A megállapodás alapján előre csupán az ár 90%-át kell kifizetnie Szombathelynek. Az üzem a mérnökük vezetésével szakszerűen felállítja a szökőkutat és 2 év múlva a helyszínen újra ellenőrzik a kerámia felületét. Amennyiben a megrendelők elégedettek az alkotással, a hajszálrepedés nem lesz nagyobb, a maradék 10%-ot is meg kell téríteni a gyár részére.

A levéltárban találunk egy 1901. május 21-én kelt, a gyár által a szombathelyi építési bizottságnak címzett levelet, amelynek elején lényegében újra leírják a megállapodást, azonban szerepel benne egy érdekes információ.²³ Eszerint Szombathely csak a kút árának 80%-át fizette ki. Ezen a ponton indul meg a gyár egyre szigorúbb hangvételű leveleinek és fizetési felszólításainak a sora. Mivel a teljes levelezés nem maradt meg, némely ponton hiányos a történet. A további levelekből úgy tűnik, hogy új egyezséget köthettek, amelynek értelmében 2 év elteltével, amennyiben a terrakotta továbbra is megfelelő állapotú, ki kell fizetniük az így már 20%-ra nőtt hátralékot.²⁴

A következő levélváltás 1903-ban következett be, amikor letelt a garancia. Az építési bizottság egyik beszámolójában elégedettségét fejezi ki a szökőkút állapotával kapcsolatban. A vizsgálat során nem találtak újabb repedéseket, illetve a korábban felfedezett hajszálrepedés sem lett nagyobb. A wagrami gyár által küldött levélben azonban ismét fizetési felszólítás olvasható, ugyanis a város nem hajlandó teljesíteni a hátralékot, ezért az üzem perrel fenyeget.²⁵ Sajnos, a forrásokból nem ismerjük a történet végét. Nem tudjuk, hogy a gyár végül perre vitte-e az ügyet vagy a város kifizette a tartozását, de ez művészettörténeti szempontból nem is olyan lényeges a számunkra.

Ahogy már említettem, a szökőkútról meglehetősen sok fénykép készült, így gyakran szerepelt a szombathelyi képeslapokon, amelyek alapján nyomon követhető az állapota. Egy 1927. évi képeslapon jól látható, hogy sérült a szökőkút teteje, letört a felső tál.²⁶ Ez a hiány azonban még nem tapasztalható egy 1926-ra datált képeslapon,²⁷ így valószínűsíthetően 1926 és 1927 között rongálták meg. Az 1930-as években kiadott képeslapokon változás nem figyelhető meg, ebben a sérült állapotában üzemelt tovább a szökőkút. Egyelőre konkrét adatunk nincs arra nézve, mikor semmisült meg a kút. Elképzelhetőnek tartom, hogy kapcsolatban állhatott a kiosk 2. világháború utáni években történő pusztulásával. Az biztos, egy 1960-as évekből származó képeslapon már nem szerepel a terrakotta szökőkút, csupán a – ma is látható – medence maradt meg belőle.²⁸

Maguk az alkotások a legfontosabb forrásai a művészettörténeti kutatásoknak, ebből kifolyólag a szökőkút teljes pusztulása nagyban nehezíti a feladatunkat. A levéltárban továbbá nem maradt fenn semmilyen mintarajz vagy terv a felállított kútról, így csupán az archív fotók segítségével tudunk képet kapni róla. Az eredeti elképzeléssel szemben egy komplex kisarchitektúra került felállításra, ahol a szobrászati elemek és az építészeti formák

23 MNL VaML Szvp. Közig. ir. III. 1096/1903. 14. p.

24 MNL VaML Szvp. Közig. ir. III. 1096/1903. 26–28 p.

25 MNL VaML Szvp. Közig. ir. III. 1096/1903. 20. p.

26 Zempléni Múzeum. Képeslapok. 0186556. Szombathelyi kiosk. 1927. január 20.

27 Országos Széchényi Könyvtár. Képeslapok. Szombathelyi kiosk. 1926. szeptember 12.

28 Spiegler Tibor magángyűjteménye.

szerves részét képezik egymásnak. A talapzatot lényegében egy kannelúras oszlop alsó része, lábazata adja, amelyet meanderrel ékesítettek. Felfelé haladva az oszlop törzse hirtelen véget ér és egy abakuszhoz hasonló elemet láthatunk, amelyen egy puttókból álló szoborcsoport figyelhető meg. A négy egymástól eltérő mozdulatban ábrázolt, kontraposztos puttó könnyedén tart egy robosztus megjelenésű, kiszélesedő, négykaréjos tálcat. A mezítelen puttók lábán csavarodó vékony drapéria lehullik az abakuszra, ahol négy – a reneszánsz művészetből jól ismert – groteszk delfinné alakul át. A vízköpő delfinfejek és a puttók egységes kompozíciót alkotnak. A karéjos tálca igazából négy kisebb medencéből tevődik össze, amelynek közepéből egy obeliszkyszerű elem nő ki. Ez azonban klasszikus antik formákból, akantusz levelekből, amforából áll, csúcsa pedig tálban végződik.

A terrakotta szökőkút egy vertikális alkotás, egymásra épülnek a különböző építészeti és szobrászati megoldások, ugyanakkor figyeltek az arányokra, így a horizontális részek el-
lensúlyozzák ezt a jelleget. Alul az egyszerűbb, architektonikus elemek kaptak helyet, fölfelé pedig egyre kifinomultabb és díszesebb szobrásmunkák láthatóak, amelyek a kiszélesedő tálcával és a kisebb tállal harmonikus összhangban állnak. A víz a felső tálból szökik ki, ami aztán a kiszélesedő tálcára érkezik, ahonnan vízesés-szerűen tovább folyik az alsó medencébe, miközben a delfinek sugárban, négy irányba köpik a vizet. Ez a rendkívül kvalitásos, művészi igénytel kialakított neoreneszánsz kerámiakút kiválóan beleillik a korábban már megépített medencébe, ugyanis az alkotás követi annak négykaréjos koncepcióját a tálca formájában, a puttók és a delfinek számában.

A kutatásom során ráleltem a bécsi Museum für angewandte Kunst gyűjteményében egy – az 1873. évi bécsi világkiállításon – készült fotóra, (4. kép) amelyen a szombathelyivel azonos szökőkút látható.²⁹ Ha összehasonlítjuk ezt a fényképet Vizmathy Géza 1905-ből származó – a Szent István parki szökőkutat ábrázoló – fotójával, (5. kép) érdekes külön-

4. kép: A wagrami gyár szökőkútja az 1873. évi bécsi világkiállításon Fotó: Oscar Kramer, 1873
(MAK Wien Bibliothek und Kunstblättersammlung. AI 2903-220)

5. kép: A szombathelyi Szent István park terrakotta szökőkútja Fotó: Vizmathy Géza, 1905
(MNL VaML Vizmathy album 151. fol. 394. kép)

séget figyelhetünk meg.³⁰ Amíg a bécsi fekete-fehér képen a kút felülete – az égetett agyagra jellemző módon – mattos benyomást kelt, addig Vizmathy fotóján a kerámia felületén ér-

29 Museum für angewandte Kunst (továbbiakban: MAK Wien) Bibliothek und Kunstblättersammlung. AI 2903 220.

30 MNL VaML Vizmathy album 151. fol. 394. kép.

dekes csillogás tapasztalható. Ez alapján feltételezhetjük, hogy a szombathelyi terrakotta alkotást bevonták valamilyen festékkel. A terrakotta gyárak általában akkor kenték be festékkel, illetve mázzal a termékeket, amennyiben egy plusz védőréteggel kívánták tartósabbá tenni a kerámiát, vagy ha a megrendelő kérésére egy másik anyagnak, például kőnek vagy bronznak a hatását szerették volna elérni.

Visszatérve a bécsi szökőkúthoz, a *Blätter für Kunstgewerbe* 1874. évi számában olvashatunk a világiállításról és az ott bemutatott alkotásokról.³¹ A leírás külön figyelmet szentelt a wagrami szökőkútra, mivel művészi kialakításával olyan hamar elnyerte a látogatók tetszését, hogy egy orosz érdeklődő rögtön meg is vásárolta a kiállított darabot villája kerti díszének. A folyóirat bőséges információval szolgál, ugyanis megtudhatjuk belőle, hogy a szökőkút 7 m magas és 2,5 m átmérőjű volt, amit 31 darabból állítottak össze. A szökőkutat a wagrami gyár alapító tagja, annak szakmai irányítója és ekkor már egyedüli tulajdonosa, Victor Brausewetter tervezte, míg a központi szoborcsoport mintáját Carl Stollé vázlata nyomán Leopold Schrödl (1841–1908) formázta meg. Itt szeretnék visszautalni arra a posztamens ajánlatra, tervrajzra, ami egy bizonyos Schrödel nevezetű vállalkozóhoz köthető. Elképzelhetőnek tartom, hogy az 1870-es években a wagrami gyárnak dolgozó szobrász, Leopold Schrödl azonos lehet azzal a Schrödellel, akit 1900-ban Bodányi felkeresett. Érdekes véletlen lenne, habár nem Schrödel kapta meg a megbízást, mégis hozzájárult a felállított szökőkút elkészítéséhez.

A leírás alapján jól látható, hogy egy rendkívül sikeres gyárról, annak népszerű alkotásáról van szó. Ezt a megállapítást kiválóan alátámasztja a levéltárban fennmaradt, a wagrami gyár által küldött leveleken megfigyelhető felsorolás, amely az üzem díjait és kitüntetéseit tartalmazza. Az 1840-es évektől kezdődően rendszeres résztvevői a különféle művészeti és ipari kiállításoknak Bécsben, Münchenben és Londonban, valamint jelen volt a párizsi és a bécsi világiállításon is.

Ahhoz, hogy megértsük a wagrami gyár eredményességének a titkát, fontos felderítenünk az üzem történetét. A wagrami kerámiagyár sajnálatos módon a 2. világháborúban a teljes archívumával együtt megsemmisült. Az üzem Steingut- und Fayencefabrik néven Kottlingbrunn és Leobersdorf között már az 1810-es években is működött és eredetileg tetőcserepek, valamint kancsók készítésével foglalkozott.³² Az 1830-as években azonban Bécsben összeházaszkodott egy Ignaz Freiherrn von Doblhoff (1776–1856) nevezetű személy a porosz építésszel, Victor Brausewetterrel, aki épp tanulmányúton volt Európa nagyvárosaiban.³³

Ennek az ismeretségnek köszönhetően megszületett egy újszerű koncepció terve, amelynek keretében Doblhoff megvásárolta a wagrami Fayencefabrikot, hogy Victor Brausewetter vezetésével Ausztriában elsőként kezdjenek művészi igényű terrakották gyártásába.³⁴ Brausewetter hamar nekilátott az építészeti elemek, ornamensek, illetve szobrászati díszek megtervezéséhez, a gyár mellé költözött, hogy folyamatosan tudja felügyelni a munkálatokat.

Brausewetter elsősorban a klasszikus antikvitas szobrászatát tekintette példaeértékűnek, így a reliefek, valamint a figurális körplasztikák a római előképeket, illetve a legkvalitatósabb klasszicizáló szobrászok – Canova, Thorvaldsen – munkáit követték, némely esetben

31 *Teirich, Valentin*: *Blätter für Kunstgewerbe*. Bd. 3. Wien, 1874. 48. p.

32 *Redl, Anton*: *Handlungs-Gremien und Fabriken-Adressen-Buch des österreichischen Kaiserthums*. Wien, 1815. 134. p.

33 *Richlik, Otmar*: *Zur Geschichte und Kunstgeschichte der Niederösterreichischen Terrakottaproduktion in Wagram bei Leobersdorf*. In: *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*. Neue Folge 62. Heft 2. 1996. (továbbiakban: Rychlik, 1996.) 507–508. p.

34 Uo.

pedig pontosan másolták azokat. Utóbbi csoportba tartoznak a négy évszakot ábrázoló tondók, amelyek egy az egyben Thorvaldsen reliefjei nyomán készültek. Ezek az utánzatok olyan kvalitással bírtak, hogy maga a klasszicista szobrászmester is igen elismerően szölt Brausewetter tevékenységéről és a termékek finom kialakításáról.³⁵ Az antik formakincs mellett azonban ismerte korának legújabb romantikus és historizáló áramlatait is. A középkorias indafonatokat, a kúszóleveleket, a stilizált, grafikus szalagfonatokat a homlokzati elemek készítésénél alkalmazta. Bevonta a neves kortárs szobrászokat is a munkába – többek között Anton Dominik Fernkron (1813–1878) –, akik magas színvonalú világi és egyházi témájú szobrokat alkottak, amelyeket aztán az üzem a tömeggyártás során sokszorosított. A fennmaradt emlékek alapján elmondható, hogy a wagrami terrakotta díszek motívumvariációi rendkívül széles skálán mozogtak.

Az épületelemek kerámiából történő sorozatgyártása lehetővé tette, hogy az építészek olcsón és rendkívül gyorsan tudjanak hozzájutni kész homlokzati elemekhez, kapuzatok, valamint ablakok kereteléséhez, oszlopokhoz, egyéb tagozatokhoz, ornamensekhez, tondókhoz, figurális, egész alakos szobrokhoz, illetve büsztökhöz. A wagrami gyár nem csupán jó minőségű és időtálló, hanem – Viktor Brausewetternek köszönhetően – részletgazdag, valamint művészi kialakítású kerámiákat hozott létre. Ennek ellenére úgy tűnik, a kortárs építészek ekkoriban még nem álltak készen az ilyesfajta reformtörekvésekre.

Az üzem a kezdeti években kevés megrendelést kapott, ezért Doblhoff nem tudta kifizetni Brausewettert, csupán a gyár tulajdonrészét tudta felajánlani neki. A munka nem állt le és Ignaz unokaöccse, Anton Freiherrn von Doblhoff (1800–1872) kitalált egy kiváló üzleti stratégiát, ami megoldást kínált a felmerülő problémára. A környező területeken lévő földjeit elajándékozta, illetve jelképes összegért eladta, hogy a telkeken az új tulajdonosok villákat emeljenek, amelyek homlokzati kialakításához, díszítéséhez kizárólag a wagrami gyár kerámiatermékeit használhatták fel. Ennek a kitételnek következtében az 1840-es és az 1850-es években sorra nőttek ki a villák Badenben, Bad Vöslauban és Kottlingbrunnban, amiket egytől egyik wagrami kerámiák borítottak. Ez kiváló reklámot biztosított az üzemnek, ugyanis komplett „bemutató” települések jöttek létre, továbbá ezzel az ötlettel motiválták az építészeket a kerámiák használatára. Az 1840-es években figyelhetett fel Ludwig Förster (1797–1863) is a terrakottákra, aminek hatására 1847-ben egy tanulmányt jelentetett meg a wagrami kerámiagyárról az Allgemeine Bauzeitungban.³⁶ 1849-ben pedig a Theophil Hanssennel (1813–1891) közösen tervezett Villa Pereira építéséhez nagy számban rendelt wagrami kerámiát. Érdekes megemlíteni, hogy Förster e villa kapcsán már Victor Brausewetter néven emlegette a gyárat, holott hivatalosan még Doblhoffé volt az üzem.³⁷ Az 1840-es évek második felében Brausewetter tehát minden bizonnyal egyre nagyobb tulajdonrészt szerezhett meg, aminek eredményeként ebben az időszakban már vele azonosították a gyárat, jogilag viszont csak 1860-ban került a nevére.³⁸ Ez a tulajdonosváltás megmutatkozik a termékek szignójában is, hiszen a kezdeti a periódusban alkalmazott jelöléseket, felváltotta a V. Brausewetter - Wagram feliratú ovális pecsét.³⁹

35 Rychlik, 1996. 513. p.

36 Förster, Christian Friedrich Ludwig: Ein Landhaus in Baden bei Wien. = Allgemeine Bauzeitung (továbbiakban: AB), 1847. 213. p.

37 Uő: Die Baron Pereira'sche Villa auf der Herrschaft Königstetten im Tullnerboden nächst Wien. = AB, 1849. 107. p.

38 Rychlik, 1996. 508. p.

39 1843-ból ismerünk hosszú szöveges jelzést, amely tartalmazta Doblhoff nevét és az évszámot. Emellett találkozhattunk a termékeken egyszerű Wagram pecséttel is. A tulajdonosváltás után azonban kizárólag a V. Brausewetter – Wagram szignót használta a gyár.

Azáltal, hogy a kor kimagasló építészei, Förster és Hansen elkezdték alkalmazni a wagrami terrakottákat, az üzem jelentős megrendelésekhez jutott, illetve ennek hatására egyre több építész ismerte fel a tömeggyártott épületkerámiákban rejlő lehetőséget. A terrakották elterjedésében fontos szerepet játszott továbbá az üzem katalógusa, amelyben sorszámozva, méretekkel ellátva foglaltak helyet a rendelkezhető termékek, ezzel megkönnyítve az építésszek dolgát. Az archívum pusztulása miatt azonban nem ismerjük a gyár katalógusát, csupán leírásokból tudunk a létezéséről.

Bécsben egyre több építkezésnél használták a gyár termékeit, többek között a Riemergasse 2. szám alatti bérháznál, az altlerchenfeldi plébániatemplomnál vagy a Görög utcai ortodox templomnál, de a Ringstrasse kiépítésénél is bőven találkozhatunk terrakottákkal.⁴⁰ Az üzem a legjelentősebb megbízását Ludwig Förstertől és Theophil Hansentől kapta, akik a bécsi Arsenal építkezéseinél alkalmaztak nagy számban wagrami kerámiát.⁴¹

Nemcsak osztrák, hanem magyar területekre is rendeltek épületkerámiákat a gyárból. Ludwig Förster a Dohány utcai zsinagóga homlokzatát 7264 db wagrami elemmel díszítette.⁴² Fontos megemlíteni Ybl Miklóst (1814–1891), aki az elsők között kezdte alkalmazni a wagrami terrakottákat az épületein, amiről kiválóan tanúskodik egy levéltári dokumentum. Ez Viktor Brausewetter, a wagrami Doblhoff-féle kerámiagyár megbízottjának levele Ybl Miklóshoz. Ebből fény derül arra, hogy Ybl 1847-ben a wagrami gyárból rendelt építészeti kerámiákat: arabeszkeket, rozettákat, konzolokat, pilaszterföket és lábzatokat Károlyi György (1802–1877) pesti címére, nagykárolyi (ma: Carei, Románia) használatra, valamint az ikervári építkezésekhez.⁴³

Az 1850-es években egyeduralkodóvá vált a kerámiaüzem, szinte minden kisebb vagy nagyobb villán látható valamelyik termékük. Lényegében az egész monarchia területén elterjedtek Brausewetter terrakotta ornamensei, relief tondói, figurális szobrai, sőt exportálták is a termékeket Italiába, Angliába, Svédországba, az Orosz Birodalomba, török területekre, valamint az amerikai kontinensre. Amik egykor a reprezentatív épületeket, kastélyokat, templomokat díszítettek, most már az egyszerű lakóházra is felkerültek. Ezt a termelési szintet nyáron 130, télen pedig 60 munkás biztosította, a minták tervezésére, valamint másolására pedig egész évben hat–nyolc rajzoló foglalkoztatott.⁴⁴

Ami azonban lényeges a számunkra, hogy az 1840-es években, meglehetősen korán megjelentek már a wagrami kerámiák Szombathelyen. 1847-ben Johann Romanot (1818–1882) bízzák meg a vépi Erdődy-kastély romantikus átalakításával. A munkálatok irányítója egy Josef Hötzl (1819–1875) nevezetű építész volt, aki a bécsi Császári és Királyi Akadémián végezte a tanulmányait.⁴⁵ Hötzl 1844-ben a gyakorló éveit során Romanonál látott el tervezői, illetve rajzoló feladatokat, így nem meglepő, hogy pár évvel később már Vépen találkozhatunk vele, mint a kastély átépítésének az igazgatójával.⁴⁶ A munkálatok

40 Förster, *Christian Friedrich Ludwig*: Das Haus Nr. 856 im innem Stadttheile von Wien, der freiherrl. Familie von Rieger gehörig. = AB, 1852. 2. p.; Weiss, *Karl*: Alt- und neu-Wien in seinen Bauwerken. Wien, 1865. 117. p.; Gärtner, *Eva-Maria*: Die Altlerchenfelder Kirche ein Gesamtkunstwerk des romantischen Historismus in Österreich. = Pfarrblatt Altlerchenfeld, 2011. Nr. 121. 8. p.

41 Richlik, 1996. 514. p.

42 Magyar Zsidó Levéltár Dohány utcai zsinagóga építési iratai. Thonwaren Fabrik zu Wagram bei Loebersdorf, Victor Braussenwetter. II-C-I-I B9/4 d.79.243.

43 Budapest Főváros Levéltára. Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei. Ybl Miklós hagyatéka, tervek és iratok. HU BFL XV.17.f.331.a.66/2–3.

44 Richlik, 1996. 513. p.

45 MNL VaML Szombathely város tanácsának iratai (továbbiakban: Szvt.) Közgyűlési és tanácsi iratok fasc. 179. nr. 103.

46 Uo.

során közeli kapcsolatba kerülhetett a romantika formakészletével, az erődszerű motívumok és a tornyocskák világával, illetve a wagrami terrakotta elemek felhasználásával, amelyeket Johann Romano már 1843-ban, a Schloss Merkenstein tornyos épületének kialakításál is alkalmazott. A vépi munkálatok minden bizonnyal hatással lehettek Hötzlre, amit aztán saját alkotásainál kamatoztathatott.

Hötzl 1847-ben – amikor még a vépi építkezéseket irányítja – engedélyért folyamodott Szombathely város tanácsához, hogy építészeti tevékenységet folytathasson a településen.⁴⁷ Ezidőben – a vépi munkálatokból merítve – megtervezte Czvitkovics Károly középkori várakat idéző, emblematisztikus kastélyát, amelyet a szombathelyi lakosság csak Bagolyvárként ismer.⁴⁸ A romantikus kastély homlokzati kialakításánál nagy számban alkalmazott Hötzl wagrami kerámiákat, amelyek a gyár melletti településeken, Bad Vöslauban, Badenben épült villákon is megtalálhatóak.⁴⁹

A Bagolyvár felépítését követően Hötzl a térségben tevékenykedett és Szombathely meghatározó építészévé vált. A település Szépitészeti és Építészeti Bizottmányának a tagjaként 1864-ben őt bízták meg a városrendezési terv elkészítésével.⁵⁰ Hötzl egészen a halála előtti évekig aktív volt – főként lakóházakat tervezett, de akadt köztük reprezentatív háromszintes épület is –, amiről a fennmaradt rajzok kiválóan árulkodnak.⁵¹ Munkásságát végigkísérte a terrakotta ornamensek alkalmazása. A hozzá köthető homlokzatokon rendszerint találkozhatunk wagrami kerámiadíszekkel. Hötzl felismerte a díszítő terrakották építészeti jelentőségét, amelyekkel már igen korán, az 1840-es években megismerkedhetett.

Elképzelhetőnek tartom, hogy Hötzl tevékenységének hatására kezdett elterjedni a terrakották használata Szombathelyen, mivel érdekes módon főként azok a wagrami termékek – a leveles konzol, az indafonattal keretelt tondó – jelennek meg a különböző lakóházak, például az egykori Borsits-ház vagy az ún. Hetyey-ház homlokzatán, amelyek a Bagolyváron is láthatóak.

A másik Szombathelyen munkálkodó építész, aki előszeretettel díszítette wagrami kerámiákkal épületeit, Kirchmayer Károly volt. Az 1871 körül tervezett püspöki elemi iskola homlokzatán Brausewetter pilaszter fejezeteire és madár ábrázolásos reliefsjeire ismerhetünk rá, amelyek Zágrábban Franjo Klein (1828–1889) épületein is megfigyelhetők.⁵²

Szombathelyen az 1860-as évektől kezdődően egyre gyakrabban tűnnek fel kerámiák, a következő évtizedekben – egészen az 1890-es évekig – pedig szinte minden lakóházra felkerült valamilyen terrakotta elem: akrotérion, növénymintás fríz, pilaszter fejezet, volutás és női alakos konzol, valamint puttó.⁵³

47 MNL VaML Szvt. Tanácsulési jegyzőkönyvek 288/1847–1848.

48 *Pintér Bálint: A szombathelyi Bagolyvár.* = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 2017. 1. sz. (továbbiakban: Pintér, 2017) 35–81. p.

49 Pintér, 2017. 45. p.

50 Melega, 2012. 79. p.

51 MNL Országos Levéltára (továbbiakban: OL) Tervtár. Festetics család 1743–1941. T3-No. 682/1-2; MNL OL Tervtár. Batthyány család 1746–1939. T4-No. 250; MNL VaML Szvt. Acta Miscellanea 16. köt. 6. sz.

52 *Károlyi Antal – Szentlélek Tihamér:* Szombathely. Bp., 1967. 140–141. p.; *Škunca, Antonija:* Antički motivi na zagrebačkim pročeljima. Odabrani arhitektonski radovi Franje Kleina i arhitektonskog biroa Grahor i Klein. Diplomski rad. Zagreb, 2017. 59. p.

53 Többek között Széchenyi István utca 10.; Zrínyi Ilona utca 8.; Thököly Imre utca 32.; Rákóczi Ferenc utca 14.; Szily János utca 28.; Főter 32., 39. és 40.

A wagrami gyár lényegében forradalmasította az építészetet, új lehetőségeket, komplett homlokzati sémákat, illetve kisarchitektúrákat kínált, amelyek által kvalitásos, a kor stílusáramlatainak megfelelő homlokzatok születhettek. A kerámiák sorozatgyártásának köszönhetően pedig mindezt gyorsan és költséghatékonyan tudták biztosítani. A provinciális területeken tevékenykedő mestereknek különösen nagy segítséget jelentett ez, hiszen elegendő volt nekik egy egyszerű homlokzatot megtervezniük, amelyen csupán a díszítések helyét kellett megjelölniük. A különféle szobrászati és építészeti elemeket már a gyár katalógusából választották ki, amelyeket aztán vasúton, rövid időn belül kiszállítottak, sőt az összetettebb kerámiadíszek az üzem mérnökének vezetésével kerültek felhelyezésre, összeállításra.

Az épületdíszek tömegtermelése olyannyira hatékonynak bizonyult, hogy 1851-ben Theophil Hansen segítségével a bécsi Wienerberger téglauzem is belefogott az építészeti kerámiák előállításába, ezzel versenyhelyzetet teremtve Brausewetternek.⁵⁴ Hansen, aki jól ismerte a wagrami termékeket, minden bizonnyal hasznosíthatta tapasztalatait a Wienerbergernél, így a bécsi gyár terrakotta díszének egy része – például az olvasó fiú és a Nepomuki Szent János szobra vagy a puttós konzol – tökéletes mása a wagrami kerámiáknak. Természetesen terveztek egyedi ornamenseket is, amelyek az évtizedek során egyre népszerűbbeké váltak az építészek körében, sőt egy idő után a bécsi székhelynek köszönhetően vezető helyzetbe kerültek.

A wagrami gyár sikerén felbuzdulva nemcsak a Wienerberger, hanem más épületkerámiával foglalkozó kisebb-nagyobb üzem is létrejött, a század vége felé pedig egyre inkább számolnunk kell a Zsolnay gyár működésével.

Ekkoriban már nem csupán kerámiából, hanem egyéb anyagokból is elkezdtek sorozatgyártott épületelemeket készíteni. Az 1870-es évektől a románcement alkalmazása újabb fejezetet nyitott az építészeti tömegtermelésben. Érdekes módon ezt az anyagot egy pozsonyi cég az ún. Pittel & Brausewetter gyártotta, aminek alapítója között találjuk Viktor Brausewettert (1845–1926). Ez a Brausewetter a wagrami Victor Brausewetternek volt az unokaöccse, akiket a szakirodalom gyakran összekever. A pozsonyi Brausewetter – szülei halála után – Wagramba került a nagybátyjához.⁵⁵ Építészeti tanulmányait követően a kerámiaüzemben dolgozott, azonban érdeklődése inkább a románcement felé irányult. A terrakotta gyár sikeres működése és a nagybácsi, Victor Brausewetter iránymutatása nagyban segítette saját vállalkozásának beindítását, amely a század végén komoly vetélytársa lett Wagramnak.

Habár a wagrami kerámiák évtizedeken át fontos szerepet töltöttek be a szombathelyi építészetben, a 19. század utolsó harmadában figyelembe kell vennünk a konkurens termékek egyre erősödő jelenlétét is. 1900-ban a wagrami gyár vezetője, az alapító – Victor Brausewetter azonos nevű – unokája nem volt könnyű helyzetben, ugyanis a vetélytársak megnehezítették az üzem érvényesülését. Éppen ezért különös jelentőséggel bír és a gyár kimagasló teljesítményét mutatja, hogy a Szent István parki szökőkút felállítása körül kialakult versenyben, a számos ajánlat között végül a wagrami gyár győzedelmeskedett. Szombathelyen így az 1873-ban a bécsi világkiállításon nagy sikert aratott – Victor Brausewetter által tervezett – szökőkút egyik példánya kerülhetett felállításra.

⁵⁴ Rychlik, 1996. 514. p.

⁵⁵ *Sternthal, Barbara: Pittel + Brausewetter seit 1870. 150 Jahre Bauen im Zentrum Europas. Wien, 2020. Kapitel 1.*